

ВОЛОДИМИР АНАТОЛІЙОВИЧ ГРЕЧЕНКО,

доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін;

 <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com

**ДІЯЛЬНІСТЬ МІНІСТРА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ПАВЛА ЯКОВИЧА МЕШИКА (1953)**

Вивчено недостатньо досліджене в історико-правовій науці питання про діяльність такої суперечливої політичної фігури перших постсталінських місяців 1953 р., як Павло Якович Мешик. Наголошено, що він, маючи вищу освіту (що в ті роки для кадрів НКВС було рідкістю) та значні організаційні здібності, зробив наприкінці 1930-х рр. успішну кар'єру в центральному апараті цього наркомату. Цьому сприяла також протекція П. Мешику з боку Л. Берії. П. Мешик брав безпосередню участь у сталінських репресіях. Уже у 1941 р., у віці 30 років, він вперше стає наркомом державної безпеки УРСР. У 1943 р. йому було присвоєно звання генерал-лейтенанта. З 1945 р. і до березня 1953 р. працював над здійсненням радянського атомного проєкту. За активну участь у реалізації атомної програми був нагороджений орденом Леніна (1949), а згодом навіть отримав Сталінську премію в галузі науки і техніки (1951). У березні 1953 р. його було призначено на посаду міністра внутрішніх справ республіки, на якій він провадить курс на певне зміцнення законності в діяльності органів держбезпеки, очищення їх від найбільш одіозних та некомпетентних співробітників. Одночасно з цим втілювалася політика позбавлення залежності органів держбезпеки від впливу компартійних органів. При цьому П. Мешик вступив у конфлікт з деякими партноменклатурними працівниками, враховуючи тодішнього керівника республіки, першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Мельникова. У результаті Л. Мельников був відправлений у відставку. П. Мешик також ужив деяких заходів щодо «коренізації» керівних кадрів Міністерства внутрішніх справ, переведення діловодства в міністерстві на українську мову, при ньому відбулося деяке пом'якшення репресивної політики радянської влади щодо українського національно-визвольного руху, фактично була відновлена нормальна діяльність Львівського державного університету, покращено контакти із західноукраїнською інтелігенцією. Це були позитивні аспекти діяльності міністра, які можна оцінити як спроби реформаторства. Але на посаді міністра внутрішніх справ П. Мешик пробув лише три місяці. У червні 1953 р. він був заарештований, згодом засуджений за обвинуваченнями в державній зраді, змові з метою захоплення влади і в грудні того ж року П. Мешик був розстріляний. Його частково було реабілітовано у 2000 р.

Ключові слова: Україна, 1953 р., Міністерство внутрішніх справ, П. Я. Мешик, міліція, зміни в діяльності Міністерства внутрішніх справ.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Досліджувана проблема тісно пов'язана з питанням про роль особистості в історії та трансформаційними змінами в суспільстві у зв'язку зі зміною політичного лідера. Йдеться про намагання позбутися найодіозніших сторін сталінізму та про ставлення до цього керівників, що прийшли на зміну попередньому вождеві. У перші місяці цих трансформацій домінувала політика, яку спробував упроваджувати Л. Берія. Вона включала неокоренізацію та певну демократизацію суспільства. В Україні провідником цих поглядів був ставленик Л. Берії – Павло Якович Мешик.

Наукове, об'єктивне дослідження діяльності П. Мешика в українській історіографії почалося з 2000 р., коли з'явилася перша біографічна довідка про нього, надрукована В. Чисніковим (2000) в журналі «3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ», яка потім вона була відтворена у статті для Юридичної енциклопедії (Чисніков, 2001). Т. Вронська (2009) написала подібну біографічну довідку для Енциклопедії історії України. Цікаві аспекти діяльності П. Мешика розкриваються у статті Д. Веденєва та Ю. Шаповала (2001) з парадоксальною назвою: «Чи був Лаврентій Берія українським

націоналістом?». Найґрунтовніше дослідження діяльності П. Мешика як міністра внутрішніх справ УРСР міститься в біографічному нарисі про нього, вміщеному в шостому томі збірника документів та матеріалів «Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.)» (Вербенський та ін., 2016). Деякі аспекти діяльності вказаної політичної особи досліджуються в нашій статті «1953-й рік в історії міліції Української РСР» в журналі «Світ Клію» (Греченко, 2021) та статті О. Ярмиша та В. Греченка (2022). Діяльність П. Мешика стала також одним з об'єктів дослідження в монографії О. Бандурки (2022) «Від генеральних секретарів до міністрів внутрішніх справ».

Певні аспекти діяльності Міністерства внутрішніх справ УРСР та криміногенну ситуацію у 1953 р. висвітлено в дисертаціях В. Ворожка (2015), С. Саблука (2017), М. Геруса (2021), О. Пристайко (2021), монографії В. Окіпнюка (2019).

Проте вказана тема, попри наявність певної кількості публікацій, ще не висвітлена повністю. Наукова новизна цієї статті полягає в тому, що в ній вперше в історико-правовій літературі з різних боків розкрито діяльність першого післясталінського міністра внутрішніх справ УРСР П. Мешика. Доповнено дослідження щодо його конфліктів із компартійними працівниками, боротьби з порушеннями законності в різних підрозділах МВС, політики неукраїнізації.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є дослідити основні аспекти діяльності міністра внутрішніх справ УРСР П. Мешика на цій посаді в перші місяці після смерті Сталіна в період так званої беріївської коренізації. Поставлена мета конкретизується в таких завданнях:

- виявити основні причини появи змін у загальній політиці МВС СРСР та УРСР у вказаний період;
- охарактеризувати головні аспекти організаційно-адміністративної роботи П. Мешика;
- узагальнити й оцінити заходи, які вживалися міністром внутрішніх справ республіки щодо проведення кадрової політики, лінії на українізацію та змін щодо протидії українському національно-визвольному руху.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Обираючи філософсько-світоглядний підхід, який має визначити стратегію наукового дослідження, ми виходили з того, що ним має бути загальний діалектичний метод, який дозволяє проаналізувати й оцінити правове явище в його

розвитку, обґрунтовує взаємозв'язок та взаємообумовленість соціальних процесів і суспільних явищ. Застосування цього методу дозволило визначити єдність і особливості нормативної бази, що регулювала правовий статус органів охорони правопорядку досліджуваного періоду.

Принцип соціального підходу, використаний нами, передбачав розгляд історико-правових процесів з урахуванням соціальних інтересів різних прошарків населення, конкретних форм їхніх проявів у суспільстві. Цей принцип застосовувався для аналізу співвідношення інтересів класових і вузько групових із загальнолюдськими, враховуючи суб'єктивний момент у практичній діяльності радянського уряду, комуністичної партії, правоохоронних органів, окремих керівних осіб.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. До смерті Сталіна міліція перебувала у складі Міністерства державної безпеки, але майже одразу після вказаної події на спільному засіданні пленуму ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР та Президії Верховної Ради СРСР було ухвалено постанову про об'єднання МДБ і МВС. А відповідний закон було прийнято 15 березня 1953 р.¹ Об'єднаний орган охорони правопорядку, який отримав назву Міністерство внутрішніх справ, очолив Л. Берія, який, крім того, обійняв посаду першого заступника голови Ради Міністрів СРСР. Таке об'єднання двох міністерств і формальне зникнення Міністерства державної безпеки мало на меті, по суті, показати громадськості, що вплив органів державної безпеки на суспільство суттєво зменшується.

16 березня 1953 р. Л. Берія підписав наказ про призначення генерал-лейтенанта П. Мешика міністром внутрішніх справ Української РСР. Павло Якович Мешик народився 16 березня 1910 р. в м. Конотоп, нині Сумська область. На службі в Державному політичному управлінні (далі – ДПУ) з 1932 р. Мав вищу цивільну освіту (Самарський енергетичний інститут) та спеціальну (Вища школа ОДПУ). Після закінчення Вищої школи працював у центральному апараті ОДПУ–НКВС СРСР в економічних підрозділах та контррозвідці. Колишній генеральний секретар ЦК ВЛКСМ О. Мільчаков², заарештований у грудні 1938 р.,

¹ Про перетворення міністерств СРСР : Закон СРСР від 15.03.1953. *Радянська Україна*. 1953. 17 берез.

² Мільчаков Олександр Іванович (1903–1973) – радянський комсомольський діяч, генеральний секретар ЦК ВЛКСМ (1928–1929). У 1938 р. працював начальником Головозолото. У

якого допитував тоді ще лейтенант держбезпеки П. Мешик, згадував, що останній був ярим сталіністом, виправдовував репресії, говорив, що «стару гвардію» треба почистити, бо вона «тримається за брязкальця партійної та радянської демократії»¹. Він також допитував старого більшовика, який деякий час був навіть кандидатом у члени Політбюро ЦК ВКП(б) Р. Ейхе². Під час допитів П. Мешик спеціально бив його по зламаним хребцям, які Р. Ейхе перебили ще в царській охоронці. Коли П. Мешик вже працював у атомному проєкті, то А. Сахаров, згадуючи справу Р. Ейхе, писав, що це «громадянин Мешик – той самий, який ... мирно грав у шахи з деякими науковими співробітниками»³.

У лютому 1941 р., у віці 30 років, був призначений народним комісаром державної безпеки УРСР. Вже за місяць він отримує звання старший майор держбезпеки, яке прирівнювалося до генеральського, а 28 травня 1941 р. його нагороджують почесним знаком «Заслужений працівник НКВС». Але після початку німецько-радянської війни і злиття народних комісаріатів держбезпеки та внутрішніх справ (Греченків, 2018, с. 10) його відкликають до Москви і призначають начальником Економічного управління НКВС СРСР. У 1943–1945 рр. він служить на посаді заступника начальника Головного управління контррозвідки СМЕРШ НКО СРСР. У 1943 р. присвоєно звання генерал-лейтенант. П. Мешик 17 червня 1945 р. за дорученням Л. Берії виїжджав до Берліну для перевірки результатів слідства про смерть Гітлера. 18 травня тіла Гітлера та Єви Браун,

вже поховані у Фінові, були екзгумовані. 23 травня того ж року П. Мешик повернувся до Москви, прихопивши з собою щелепи Гітлера та Єви Браун. З 1945 р. і до березня 1953 р. працював над здійсненням радянського атомного проєкту на посаді заступника начальника 1-го Головного управління при Раді народних комісарів СРСР. За активну участь у реалізації атомної програми П. Мешик був нагороджений орденом Леніна (1949), а згодом навіть отримав Сталінську премію в галузі науки і техніки (1951). Також нагороджувався орденами Червоного прапора, Кутузова (двічі), Червоної зірки, Трудового червоного прапора, нагрудним знаком «Знак пошани», шістьма медалями. Такий успішний кар'єрний шлях та нагороди свідчать, що його цінувало вище керівництво НКВС–МВС і насамперед Л. Берія.

За правилами кадрової політики, прийнятої в СРСР, яка особливо рельєфно виявилася в 1930-х рр., кожен новий міністр починав з «очищення» керівних кадрів республіканського МВС. Цікаві спогади щодо цих подій залишив Т. Строкач⁴. Він згадував, що 19 березня 1953 р. у міністра внутрішніх справ СРСР Л. Берії обговорювалося питання про оперативну обстановку в західних областях УРСР. На цій нараді, крім Т. Строкача, були присутні Б. Кобулов⁵, П. Мешик, С. Мільштейн¹,

цьому ж році заарештований НКВС і засуджений на 15 років. У 1954 р. звільнений з таборів і реабілітований (одним із перших).

¹ Мешик Павел Яковлевич // Псевдология : сайт. URL: https://www.pseudology.org/eneida/Meshik_PY.htm (дата звернення: 10.01.2024).

² Ейхе Роберт Індрикович (1890–1940) – радянський державний і партійний діяч, член РСДРП(б) з 1905 р. У 1930–1937 рр. – перший секретар Західно-Сибірського крайового комітету ВКП(б) у місті Новосибірську. З 1937 р. входив до складу особливої трійки НКВС СРСР по Західно-Сибірському краю. 1937–1938 рр. – народний комісар землеробства СРСР. 29 квітня 1938 р. заарештований і звинувачений у створенні «латиської фашистської організації». 2 лютого 1940 р. був засуджений до смертної кари. Розстріляний. Реабілітований 14 березня 1956 р.

³ Сахаров А. Глава 11. 1953 год // Права Людини: онлайн-бібліотека : сайт. URL: <https://library.khpg.org/files/docs/1433875719.pdf> (дата звернення: 10.01.2024).

⁴ Строкач Тимофій Амвросійович (1903–1963). У ДПУ з 1924 р. У період 1941–1946 рр. – заступник народного комісара внутрішніх справ Української РСР. Під час німецько-радянської війни очолював Український штаб партизанського руху. 19 березня – 11 червня 1953 р. – начальник Управління Міністерства внутрішніх справ УРСР по Львівській області. З липня 1953 р. – 31 травня 1956 р. – міністр внутрішніх справ Української РСР. 1956–1957 рр. – заступник міністра внутрішніх справ СРСР. 22 травня 1957 р. звільнений у відставку за офіційним формулюванням «через хворобу». Проживав у Києві. Т. Строкач був одним з головних організаторів масових репресій проти населення України в 1941–1945 рр. та повоєнний час. Довгий час був довіреною людиною М. Хрущова за часів, коли той був першим секретарем ЦК КП(б)У і особливо в період боротьби М. Хрущова проти впливу Л. Берії. Вважається, що Т. Строкач був «м'яко» усунений з політики, бо був важливим свідком та співучасником масових кривавих злочинів М. Хрущова на посаді першого секретаря ЦК КП(б)У під час масових репресій.

⁵ Кобулов Богдан Захарович (1904–1953) – діяч радянських органів держбезпеки, генерал-полковник (1945). Заступник наркома НКВС ГрузРСР (1937–1938), НКВС СРСР (1941–1943) і

С. Круглов², колишній міністр державної безпеки УРСР П. Івашутін, Б. Обручников. Повідомлення з цього питання робив П. Івашутін. У своєму виступі він зазначив, що натепер стан справ у західних областях УРСР значно покращився, а партійно-радянський актив у будь-який час, удень чи вночі, може виїздити на село для проведення роботи в колгоспах. Потім П. Івашутін зауважив, що на оперативному обліку перебуває незначна кількість загонів ОУН. Л. Берія перервав повідомлення П. Івашутіна та зробив йому дуже різке, грубе зауваження, заявивши: «Ви ні чорта не знаєте. Так може доповідати лише начальник районного відділення міліції. У Вас і сьогодні бандити вбивають партійний та радянський актив, а органи МДБ працюють украй незадовільно» (Попик, 2000, с. 359). Слід зауважити, що Л. Берія перебільшував. Ситуація на західних теренах України для радянської влади у цей час дійсно дещо покращилася.

Після цього Л. Берія запропонував П. Івашутіну дати характеристику начальникам обласних УМВС УРСР. Останній охарактеризував двох-трьох осіб, після чого Л. Берія перебив його й заявив: «Нічого не варті начальники УМВС» (Попик, 2000, с. 359). І тут же дав вказівки П. Мешіку, С. Мільштейну та Б. Обручникову замінити начальників УМВС усіх областей УРСР і завтра вранці подати йому на підпис наказ. Одночасно Л. Берія наказав Б. Кобулову підготувати проект постанови ЦК КПРС, у якій надати незадовільну оцінку партійно-політичній роботі в західних областях УРСР та запропонувати ЦК КП України та Раді Міністрів УРСР направити до західних областей УРСР відповідальних працівників для посилення

роботи в районах, які найбільше уражені бандитизмом. Після цього Л. Берія у присутності учасників наради зателефонував секретарю ЦК КП України Л. Мельникову³ й різко висловився з приводу незадовільного стану партійно-політичної роботи в західних областях України. Л. Берія не соромився у присутності підлеглих давати вказівки керівникові республіки, вважаючи його набагато нижчим за себе і, очевидно, вже запланувавши його звільнення. Звертає на себе увагу також той факт, що Л. Берія доручив Б. Кобулову – людині, яка не обіймала партійної посади, підготувати проект постанови ЦК КПРС, у якій надати незадовільну оцінку партійно-політичній роботі в західних областях УРСР, тобто він наперед вирішував спрямованість цієї постанови, диктуючи свою волю іншим керівникам держави.

Далі Л. Берія почав давати вказівки керівникам МВС республіки щодо організації подальшої роботи. Деякі з них уже тоді викликали в Т. Строкача подив. Так, Л. Берія сказав: «Чекістам потрібно мати одного хазяїна» (Попик, 2000, с. 360). Коли після наради всі вийшли в коридор, Т. Строкач запитав П. Мешіка, як розуміти цю фразу. Той відповів: «Не прикидайся дурником. До цього часу в чекістську роботу втручалися всі, кому не ліньки. Не збагнеш, хто ж нами керує: чи начальник УМВС, чи секретар обкому?! Дійшло до того, що секретарі обкомів і ЦК КП України допитують затриманих бандитів! Вказівку Берії потрібно розуміти однозначно: у чекістську діяльність ніхто не має права втручатися, окрім керівництва МВС» (Попик, 2000, с. 361). Потім учасники наради від України пішли до кабінету Б. Обручникова й почали обговорювати кандидатури на посади начальників управлінь МВС України. С. Мільштейн запитав у Б. Обручникова: «Де зараз Женя Рудаков? Призначити його начальником УМВС Тернопільської області» (Попик, 2000, с. 361). Кандидатури, названі П. Мешіком і С. Мільштейном, відразу ж вносились до проекту наказу. Коли Б. Обручников, Т. Строкач та П. Івашутін називали інші кандидатури з-поміж кращих працівників, то П. Мешік і С. Мільштейн відхиляли їх категорично з примовкою: «Це міліціонер»

НКДБ (1941, 1943–1945), перший заступник міністра внутрішніх справ СРСР (1953). Входив до найближчого оточення Л. Берії. Один із головних організаторів сталінських репресій. Розстріляний 23 грудня 1953 р.

¹ Мільштейн Соломон Рафаїлович (1899–1955). 1951–1953 – заступник начальника Управління виправно-трудоих таборів і будівництва рудників МВС СРСР. 19 березня 1953 р. указом Л. Берії призначений заступником міністра внутрішніх справ Української РСР. У липні 1953 р. був заарештований (після арешту Л. Берії), а в січні 1955 р. – розстріляний.

² Круглов Сергій Никифорович (1907–1977) – нарком внутрішніх справ СРСР з 1945 по 1956 рр., генерал-полковник. У 1956 р. був звільнений з органів, у 1958 р. – вийшов на пенсію, а в 1959 р. – позбавлений звання генерала. Загинув, потрапивши під поїзд.

³ Мельников Леонід Георгійович (1906–1981) – український радянський партійний та державний діяч. На компартійній роботі з 1937 р. У 1944–1947 рр. – перший секретар Сталінського обласного комітету КП(б)У. 1947–1949 рр. – другий секретар ЦК КП(б)У. 1949–1953 рр. – перший секретар ЦК КП(б)У. Після смерті Сталіна втратив свою посаду та відправлений послом до Румунії.

(Попик, 2000, с. 361). Тобто в їхніх устах це означало, що це другосортний співробітник і в держбезпеці він працювати не може.

Т. Строкач та П. Івашутін не погодилися з таким добором кадрів і відмовилися брати участь у подальшому обговоренні. Вони наолягали провести цю роботу в Києві, погодити кандидатури з партійними органами, врахувати, що в Україні є достатньо кваліфікованих начальників УМВС–УМДБ, яких не потрібно замінювати. Після цієї заяви обговорення кандидатур було припинене, але наступного дня Л. Берія підписав наказ про призначення начальниками УМВС осіб, названих П. Мешиком і С. Мільштейном без погодження з місцевими партійними органами. Отже, Л. Берія почав впроваджувати свою «політичну лінію», щоб впливати на самостійність силових структур, їхню невіддільність партійним органам, що означало посилення його влади та впливу в державі. Але водночас це також мало на меті позбавити правоохоронні органи некомпетентної та дріб'язкової опіки з боку партійних органів, що мало позитивне значення.

Слід наголосити, що серед призначених Л. Берією начальників управління було чимало працівників, звільнених раніше з цих постів за зловживання службовим становищем і аморальну поведінку. Прибувши до Києва, П. Мешик одразу ж звільнив низку керівників МДБ УРСР, яких ЦК КП України направив в органи державної безпеки. Серед них були заступник міністра М. Слонь¹ і О. Бровкін² (колишній заві-

дувач відділом ЦК КП України). Неприязне ставлення до партійних працівників П. Мешик відверто продемонстрував на першій же оперативній нараді керівного складу МВС УРСР. У своєму виступі він наголосив, що одним із суттєвих недоліків у роботі органів МДБ республіки стало використання на керівних посадах таких чекістів, як О. Бровкін. Він звернувся до О. Бровкіна: «Як Ви вважаєте, чи правильно зробили, що Вас відрядили на роботу в органи державної безпеки?», на що О. Бровкін відповів, що направлений у МДБ за рішенням ЦК партії. Проте П. Мешик саркастично додав: «Це не має жодного значення. Ви нашої роботи не знаєте й працювати Вам в органах МДБ важко» (Попик, 2000, с. 362). Тут важко не погодитися з П. Мешиком, його висновок був обґрунтованим, що можна буде побачити з подальших матеріалів статті, хоча партійне керівництво СРСР та УРСР пізніше дійшло іншої думки, а О. Бровкін навіть став міністром внутрішніх справ республіки.

Після наради Т. Строкач зайшов до П. Мешика і у присутності С. Мільштейна, П. Івашутіна та Шліхта³ поставив П. Мешику запитання: «Які ще будуть вказівки, тому що я сьогодні їду до Львова?» (Попик, 2000, с. 362). П. Мешик сказав похмуро: «Тобі все зрозуміло. Ти був у Берії на нараді й усе чув. Врахуй тільки, що треба припинити негайно такі явища, коли в роботу УМВС втручаються всі, кому не ліньки, коли усе, що відбувається в УМВС, стає негайно відомим обкому партії» (Попик, 2000, с. 362). Т. Строкач відповів П. Мешику, що досвід роботи з партійними органами має чималий, так що непокоїтись з цього приводу не варто (Попик, 2000, с. 362).

Одразу після цієї наради було змінено керівників провідних підрозділів центрального апарату та 18 із 25 начальників УМВС. П. Мешик також створив комісію з розслідування діяльності Слідчої частини МВС УРСР, оскільки їхні слідчі нерідко не дотримувалися навіть «соціалістичної законності». Керівні працівники апарату МВС не вірили своїм вухам, почувши від міністра такі фрази: «Слухати “Голос Америки” та “Бі-Бі-Сі” – аж ніяк не кримінал, я і сам їх слухаю». Або: «Із задоволенням вивчаю “Історію України” Грушевського»⁴.

справ УРСР. З 1957 р. – генерал внутрішньої служби, з 1968 р. – пенсіонер.

³ Полковник, заступник начальника Управління МВС у Львівській області.

⁴ Мешик Павло Якович (1910–1953). Генерал-лейтенант // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали

¹ Слонь Михайло Варналович (1906–1955). 1950–1951 рр. – перший секретар Станіславського обласного комітету КП(б)У. 1951 р. – 16 березня 1953 р. – заступник міністра державної безпеки Української РСР по кадрах. У квітні–липні 1953 р. – інспектор ЦК КПУ. У 1953–1954 рр. – перший заступник міністра внутрішніх справ Української РСР. 1954–1955 рр. – перший заступник голови Комітету державної безпеки при Раді Міністрів Української РСР.

² Бровкін Олексій Миколайович (1906–1983). До 1951 р. перебував на партійній роботі, був заступником завідувача відділу машинобудування ЦК КП(б)У. Із цієї посади він був призначений на посаду заступника міністра державної безпеки УРСР з присвоєнням звання полковника, але з приходом П. Мешика на посаду міністра внутрішніх справ УРСР його знову переміщують в ЦК КП України, заступником начальника відділу. Згодом він писав, що «вороги народу» П. Мешик і С. Мільштейн необґрунтовано звільнили його з посади в МДБ та перевели на партійну роботу. 15 квітня 1954 р. О. Бровкіна знову призначають заступником міністра внутрішніх

Деякі дані щодо намірів П. Мешика про виведення МВС з-під контролю компарторганів (на виконання вказівок Л. Берії) містяться в заяві Т. Строкача на ім'я першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущова, яка була подана вже після арешту Л. Берії та П. Мешика 28 червня 1953 р. Він, зокрема, свідчив, що у квітні 1953 р. міністр внутрішніх справ України П. Мешик дав йому як начальнику обласного Управління МВС у Львівській області вказівку зібрати та донести до МВС УРСР відомості про національний склад керівних кадрів партійних органів, починаючи від парторганізацій колгоспів, підприємств до обкому партії включно. Водночас П. Мешик запропонував повідомити про недоліки роботи партійних органів у колгоспах, на підприємствах, у навчальних закладах, серед інтелігенції та молоді. Вважаючи такі вказівки неправильними, оскільки органи МВС не повинні і не мають права перевіряти роботу партійних органів, Т. Строкач зателефонував особисто П. Мешику і перевіряв, чи справді він дав таку вказівку. П. Мешик підтвердив, що це його вказівка, і вимагав прискорити виконання. Уважаючи, що П. Мешик помилково чи недосвідчено дав таку вказівку, Т. Строкач намагався переконати його, що збирати такі відомості про роботу партійних органів через органи МВС є неприпустимим. П. Мешик обрушився на нього з лайкою і з великим роздратуванням сказав так: «Тобі взагалі наших чекістських секретних завдань не можна доручати, ти зараз же підеш в обком і розкажеш про них секретареві, але знай, що це завдання тов. Берія і з виконанням його тягнути не можна, зроби все, щоб виконати його сьогодні»¹. Т. Строкач не повірив П. Мешику,

(1917–2017 рр.) : наук. вид. / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, В. О. Криволапчук та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова ; МВС України ; Держ. н.-д. ін-т МВС України. Київ ; Харків : Мачулін, 2016. Київ, 2016. Т. 6: Міністерство внутрішніх справ – Міністерство охорони громадського порядку Радянської України в період десталінізації та подальших реорганізацій (5 березня 1953 р. – грудень 1968 р.). С. 34.

¹ Заява начальника управління МВС по Львівській області Т. А. Строкача секретарю ЦК КПРС М. С. Хрущову щодо антипартійних дій міністра внутрішніх справ П. Я. Мешика від 28 червня 1953 р. // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : наук. вид. / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, В. О. Криволапчук та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова ; МВС України ; Держ. н.-д. ін-т МВС України. Київ ; Харків : Мачулін, 2016. Київ, 2016. Т. 6: Міністерство внутрішніх справ – Міністерство охорони громадського порядку Радянської України в період десталінізації та подальших реорганізацій (5 березня 1953 р. –

що це завдання походить від Л. Берії, оскільки вважав, що останній як член Президії ЦК КПРС у будь-який час може такі дані отримати в ЦК КПРС або в ЦК КП України. Т. Строкач вирішив доповісти секретареві Львівського обкому партії З. Сердюку² про отриману від П. Мешика таку явно неправильну вказівку.

Того ж дня ввечері Т. Строкачу до Львова зателефонував Л. Берія і сказав дослівно таке: «Що Ви там робите, Ви нічого не розумієте, навіть Ви пішли в обком партії та розповіли Сердюку про отримане Вами завдання? Замість допомоги Ви підставляєте підніжку т. Мешику. Ми Вас виженемо з органів, арештуємо та згноїм у таборах, ми Вас зітремо на порошок, на табірний пил Вас перетворимо». І далі Л. Берія в стані сильного роздратування кілька разів повторив таке: «Ти зрозумів це чи ні, зрозумів, зрозумів? Так от врахуй»³. На спроби Т. Строкача порозумітися з цього питання Л. Берія не став його слухати і поклав слухавку.

МВС СРСР 12 червня 1953 р. зняло Т. Строкача з посади начальника УМВС та відкликала до Москви. На прохання залишити його працювати в Україні йому було категорично

2016. Київ, 2016. Т. 6: Міністерство внутрішніх справ – Міністерство охорони громадського порядку Радянської України в період десталінізації та подальших реорганізацій (5 березня 1953 р. – грудень 1968 р.). С. 136.

² Сердюк Зиновій Тимофійович (1903–1982). 27 квітня 1938 р. – 29 травня 1938 р. – третій секретар Київського обласного комітету КП(б)У; 1947–1949 рр. – перший секретар Київського обласного комітету КП(б)У; 1949–1952 рр. – секретар ЦК КП(б)У; 1952–1954 рр. – перший секретар Львівського обласного комітету КПУ; 1954–1961 рр. – перший секретар ЦК КП Молдавії; 1961–1962 рр. – перший заступник голови Комітету партійного контролю (КПК) при ЦК КПРС; 1962–1966 рр. – перший заступник голови Партійної комісії при ЦК КПРС. У березні 1966 р. вийшов на пенсію.

³ Заява начальника управління МВС по Львівській області Т. А. Строкача секретарю ЦК КПРС М. С. Хрущову щодо антипартійних дій міністра внутрішніх справ П. Я. Мешика від 28 червня 1953 р. // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : наук. вид. / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, В. О. Криволапчук та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова ; МВС України ; Держ. н.-д. ін-т МВС України. Київ ; Харків : Мачулін, 2016. Київ, 2016. Т. 6: Міністерство внутрішніх справ – Міністерство охорони громадського порядку Радянської України в період десталінізації та подальших реорганізацій (5 березня 1953 р. – грудень 1968 р.). С. 136.

відмовлено. П. Мешик, знаючи про розмову Л. Берія зі Т. Строкачем, двічі нагадував йому: «Ну як, отримав від т. Берія? Надалі розумнішим будеш»¹. Далі П. Мешик у знущальній формі говорив Т. Строкачу буквально таке: «А т. Мельников – секретар ЦК – поганий чекіст. Він тебе як шпигуна ЦК одразу видав, дзвонить мені і прямо каже, що Строкач доповів секретареві обкому Сердюку про те, що я, Мешик, збираю відомості про партійні органи. Хіба це можна розконспірувати свою агентуру»². Далі Т. Строкач писав, що й заступник міністра внутрішніх справ УРСР С. Мільштейн вів такі самі розмови. Наприклад, у березні 1953 р. він йому і П. Івашутіну казав, що тепер усе буде по-новому, партійні органи не втручатимуться так, як це було раніше, у роботу чекістських органів. Начальники УМВС областей мають і будуть незалежні від секретаря обкому партії.

Перебуваючи на посаді міністра внутрішніх справ, П. Мешик намагався виправити деякі порушення законності, допущені його попередниками. І справа тут була не в дотриманні радянської традиції «все звертати на попередника», щоб відтінити свою роботу, хоча ми повністю не відкидаємо такого висновку. Йшлося реально про відновлення справедливості та реабілітацію невинуватих людей, на яких були сфабриковані кримінальні справи з політичним забарвленням. Красномовним у цьому плані є документ, який ми наводимо нижче.

Це цілком таємне повідомлення міністра внутрішніх справ УРСР П. Мешика першому секретареві ЦК КП України О. Кириченку під назвою «Про серйозні недоліки в роботі колишнього МДБ УРСР», датоване 30 травня 1953 р. У ньому, зокрема, було написано, що під час приймання від колишнього МДБ УРСР слідчих справ, які перебували у провадженні його Слідчої частини, було встановлено, що деякі працівники колишнього МДБ УРСР у практиці своєї роботи допустили серйозні пeregини та необґрунтовані арешти радянських громадян. Міністерством внутрішніх справ УРСР внаслідок ретельного аналізу низки слідчих справ уже було звільнено з-під варті 11 осіб, заарештованих незаконно. Особливо велика кількість незаконних арештів була зроблена серед осіб єврейської національності, причому працівники, які робили ці арешти, керувалися вказівками колишнього першого секретаря ЦК КП України Л. Мельникова про

необхідність слідчим шляхом розкрити так зване єврейське націоналістичне підпілля. З пояснень працівників колишнього 5-го Управління МДБ УРСР, які робили необґрунтовані арешти осіб зазначеної категорії, з'ясувалося, що 25 лютого 1953 р. року колишнім заступником міністра держбезпеки О. Бровкіним було надано вказівку керівництву 5-го Управління МДБ УРСР підготувати протягом однієї ночі «довідку на єврейських націоналістів» для доповіді Л. Мельникову та П. Івашутіну (тодішній міністр держбезпеки УРСР). Наступного дня до П. Івашутіна були викликані з підготовленими поспіхом довідками: заступники начальника 5-го Управління МДБ УРСР Сухонін і Романишин, начальники відділів того ж управління Чернов і Бедін, заступники начальників відділів Щелкунов і Секарев, начальник 5-го відділу УМДБ Київської області Москальов і секретар парткому МДБ УРСР Беляєв. У присутності цих осіб поспіхом складені та частково сфальшовані довідки доповідалися Л. Мельникову, який, не розібравшись у суті матеріалів, заслухавши необ'єктивні короткі довідки, дав вказівку щодо арешту низки осіб єврейської національності. На виконання вказівки Л. Мельникова серед інших осіб були заарештовані: колишній бібліограф державної бібліотеки УРСР Зеленко Ілля Наумович; нормувальник артілі «Перше Травня» «Міськтекстильтрикотажпромспілки» Шехтман Елі Меєрович; письменник-перекладач Райцін Єфроїм Хананьєвич; завідувач відділу інформації редакції газети «Вечірній Київ» Кац Юхим Наумович; інженер-конструктор «Укрпромконструктора» Укрпромради Гольденберг Лев Йосипович та ін.³

Усі перелічені особи з-під варті на час надсилання повідомлення П. Мешика О. Кириченку вже були звільнені та реабілітовані.

Від співробітників, причетних до цих необґрунтованих арештів, були витребувані пояснення. Колишній заступник начальника відділу 5-го Управління МДБ УРСР майор Секарев у своєму поясненні від 30 травня 1953 р. написав: «Я припустився грубої помилки, що полягала в неправильному підході у вирішенні питання про арешт Каца, Шехтмана, Райціна та Зеленка, на яких не було достатніх матеріалів для передання їх до суду. Як це могло статися? 1. Про обставини арешту Каца я вже повідомляв у рапорті від 28 травня 1953 р. Я хочу тільки додати, що мені довелося мати дуже неприємні пояснення з керівництвом колишнього 5 Управління у зв'язку з тим, що

¹ Там само.

² Там само.

³ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 890. Арк. 73–75.

ми не знали своєчасно про його “злочин” і тому не могли швидко подати довідку на вимогу Івашутіна. 2. 25 лютого 1953 р. нам було запропоновано негайно подати довідки на єврейських націоналістів для доповідей Мельникову. Цього ж дня ввечері поспішно ці довідки готувалися. За короткий час у нашому відділі було складено 10–12 довідок. Особисто я писав довідки на Шехтмана та Райціна. На Зеленка довідка складалася оперуповноваженим Романовим. Чернетки довідок по відділу переглядалися мною чи начальником відділу Черновим, і також Романішиним, за візою якого ці довідки потім друкувалися. З вини Романова в довідці на Зеленка було допущено небажане узагальнення. Винен у цьому я, і також Чернов та Романішин. У довідці на Райціна з моєї вини не було зазначено про те, що Комітет партійного контролю, підтвердивши виключення Райціна з партії, змінив формулювання виключення. Про цей факт ми не знали. 3. У 1952 році та на початку 1953 року з боку колишнього керівництва нашого Міністерства було різко посилено вимоги щодо роботи серед єврейських націоналістів. Про це свідчить створення спеціального відділу цієї лінії, розмови та вказівки про пошуки сіоністського центру тощо. Особливо сильний галас був піднятий у зв'язку з опублікуванням хроніки ТАРС у січні 1953 р. Складалося враження, що єврейський націоналізм у сучасних умовах є головною небезпекою. І нарешті, доповідь довідок по лінії єврейських націоналістів Мельникову. Було б чесно сказати, що ми не маємо справ щодо цієї лінії, підготовлених до проведення обґрунтованих арештів. Але ми виявились безпринципними людьми. Я маю на увазі себе, Чернова, Романишина, Бровкіна. Результатом цієї безпринципності стала та обставина, що було витягнуто на світ такі слабкі справи, як справи на Шехтмана, Райціна та Зеленка. Навіть із довідок було видно, що ці справи не можна розглядати на предмет арешту осіб, які проходять по них. 4. Окремо хочу зупинитися на безвідповідальному ставленні Бровкіна до перегляду довідок і особливо до затвердження постанов на арешт. При затвердженні цих постанов (я в іншій справі був при доповіді Романішина матеріалів на арешт у кабінеті Бровкіна) Бровкін не спромігся прочитати матеріали, запропоновані до постанов. За 10 хвилин, які були потрібні для прочитання постанов на арешт, Бровкін вирішив долю п'яти осіб. Все викладене мною жодною мірою не знімає з мене відповідальності. Я глибоко переживаю те, що трапилось. Це слугуватиме мені уро-

ком на все життя. Прошу дати мені можливість виправити допущені мною помилки»¹.

Як бачимо, це пояснення є доволі самокритичним, проте основна вина за помилки покладається на Л. Мельникова та О. Бровкіна. Останньому присвячено окремий пункт, де його дії називаються «безвідповідальними», він «не спромігся прочитати», «за 10 хвилин вирішив долю 5 осіб». Доволі серйозні обвинувачення, які в попередні часи могли б вирішити не лише долю, а й життя О. Бровкіна.

Колишній заступник міністра держбезпеки Української РСР О. Бровкін із цих самих питань 29 травня 1953 р. дав таке пояснення: «З питання про арешти Зеленка, Райціна та Шехтмана можу повідомити таке: постанова на арешт була підписана мною за поданням заступника начальника управління Романішина. Необґрунтованість, як зараз з'ясувалося, здійснених арештів можна пояснити лише моєю недосвідченістю. У той же час, найчастіше, крім мене не було кому санкціонувати постанови, оскільки Івашутін часто бував у від'їздах, а Єсипенко займався слідчою частиною. Довідки для доповіді Івашутіну про агентурні матеріали, як пояснює Романішин, склалися, але не за один день, а приблизно за два і не були підставою для арешту. Рішення про арешт не виносилося на нараді в Івашутіна, а обговорення мало характер інформаційного порядку. Про те, що найближчими днями, на основі арештів Зеленка, Шехтмана та Райціна, очікується вихід на націоналістичне підпілля, є вигадкою. Йшлося взагалі про викриття можливого націоналістичного підпілля. Жодного упередженого ставлення з мого боку до проведення арештів не було»². Як бачимо, О. Бровкін пояснює все своєю недосвідченістю та спростовує деякі свідчення співробітників МДБ, які наводилися вище. Він заперечує, що після зроблених арештів планувався вихід на єврейське націоналістичне підпілля, проте ця його теза виглядає непереконливою. Усі учасники цієї справи, які дали вище наведені пояснення, діяли за схемою сталінських часів зразка 1937 р.: є вказівка керівництва знайти єврейське націоналістичне підпілля – значить знайдемо його, хоча готуючи довідки, вони розуміли, що вони недостовірні, сфальшовані та фактично рокують на смерть кількох людей. Та про це вони тоді не замислювалися, щоб виконати вказівку і, можливо, отримати за це якусь нагороду чи заохочення.

¹ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 890. Арк. 76–78.

² ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 890. Арк. 81.

П. Мешик у своєму повідомленні далі писав, що співробітники колишнього МДБ, які допустили необґрунтовані арешти радянських громадян, заслуговують на серйозне покарання, аж до притягнення до кримінальної відповідальності: «Проте, враховуючи те, що на них було зроблено певний тиск, МВС УРСР вважає за можливе щодо співробітників колишнього МДБ УРСР обмежитися суворим адміністративним стягненням та розбором їхньої безпринципної поведінки в партійному порядку»¹. Як бачимо, покарання були доволі м'якими, П. Мешик сам був у такій шкурі неодноразово, коли треба було виконувати подібні вказівки, тому розумів цих співробітників.

Такої ж спрямованості й інший документ того періоду, коли П. Мешик був міністром внутрішніх справ. 16 червня 1953 р. міністр спрямував всім начальникам обласних управлінь МВС Української РСР цілком таємну Директиву «Про недопустимість безпідставних арештів радянських громадян». У ній вказувалося, що МВС УРСР встановлено, що протягом березня–квітня 1953 р. обласними Управліннями МВС Української РСР внаслідок безвідповідального поверхневого ставлення до перевірки матеріалів на розшукуваних за Всесоюзним та місцевим розшуком державних злочинців було допущено п'ять випадків помилкових арештів ні в чому неповинних осіб.

Так, 11 березня 1953 р. УМВС Сумської області був заарештований мешканець м. Червоный Лиман Сталінської області Георгій Олексійович Столярський, який дев'ятьма свідками був упізнаний за фотографічними знімками як колишній староста сільгоспгромади Козлов Марк Васильович. Помилковий арешт і тривале незаконне утримання під вартою Г. Столярського стало результатом того, що УМВС Сумської області обмежилося впізнанням Г. Столярського за фотографічними знімками і не провело ретельної перевірки його особи, хоча прізвище, ім'я, по батькові, місце народження та інші його біографічні дані не збігалися з даними на злочинця, що розшукується. Працівники УМВС Сумської області, які проводили арешт Г. Столярського, не звернули уваги на його заяву, що він нічого спільного з М. Козловим не має і що на окупованій території він взагалі не проживав. Під час слідства встановлено, що свідки, котрі «упізнали» Г. Столярського, помилилися.

Управлінням МВС Вінницької області так само помилково було заарештовано Павла Казимировича Поповського як зрадника Ба-

тьківщини Олексія Степановича Поповського, що розшукується. Як злочинця О. Поповського впізнали за фотографічними знімками сім осіб свідків, проте в процесі слідства було встановлено, що він нічого спільного зі зрадником Батьківщини О. Поповським не має і є лише його однофамільцем. Управління МВС Вінницької області так само не провело ретельної перевірки особи П. Поповського, попри те, що ім'я, по батькові та інші його біографічні дані не збігалися з даними на злочинця, що розшукується. Протягом 40 днів П. Поповський незаконно утримувався під вартою.

Міністр писав: «З метою недопущення необґрунтованих арештів радянських громадян, підозрюваних у скоєнні державних злочинів, при встановленні осіб, які мають схожість з державними злочинцями, що їх розшукують, крім упізнання їх за фотографічними знімками, проводити ретельну перевірку їхньої особи за місцем народження, колишнім місцем проживання та роботи. В окремих випадках відряджати для упізнання цих осіб свідків та агентів, які добре знають державних злочинців, що розшукуються. Фотографічні знімки, що пред'являються для пізнання свідкам, повинні бути якісно зроблені з ясними зображеннями рис особи, що упізнається. У процесі допиту свідків необхідно також докладно з'ясувати та фіксувати в протоколах словесні портрети та особливі прикмети розпізнаних ними державних злочинців, що розшукуються. При встановленні злочинців, що розшукуються, необхідно також з'ясувати їхню подальшу діяльність, зокрема службу в Радянській армії, штрафних ротах, перебування в партизанських загонах, наявність урядових нагород, поранень, контузій тощо. Начальникам Управлінь МВС Сумської, Вінницької, Сталінської та Дніпропетровської областей провести розслідування фактів необґрунтованих арештів радянських громадян та доповісти МВС УРСР. МВС УРСР попереджає, що надалі за необґрунтовані арешти радянських громадян винні у цьому співробітники органів МВС будуть притягатися до суворої відповідальності»². Як бачимо, і ця Директива П. Мешика була спрямована на припинення незаконних арештів та відновлення справедливості щодо пересічних громадян. Як позитивне, також завважимо, що в ній містилися й конкретні рекомендації щодо поліпшення розшукової роботи органів міліції.

Коли міністром був П. Мешик, одне з центральних місць у заходах МВС УРСР відводилося створенню так званого проводу ОУН,

¹ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 890. Арк. 73–83.

² ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 204. Арк. 51–55.

легендованого у Львові, який мав очолити давній агент держбезпеки, колишній учасник української революції 1917–1920 рр., член Центральної Ради під псевдонімом «Бард». Наприкінці травня 1953 р. з цим агентом особисто зустрівся П. Мешик. Як вважають сучасні дослідники Д. Веденєєв і Ю. Шаповал, основна мета згадуваної акції полягала в тому, щоб нав'язати підпіллю думку про відмову від диверсійно-терористичної боротьби і перенесення акценту в його діяльності на пошуки компромісу з режимом. Отримавши згоду Москви, МВС УРСР почало готувати проект листа до провідника ОУН на українських землях В. Кука, пропонуючи націоналістичному підпіллю скласти зброю й легалізуватися. У цьому разі членам ОУН гарантувалося життя, свобода й працевлаштування (Веденєєв, Шаповал, 2001).

До досягнень П. Мешика слід віднести також наказ щодо переведення діловодства у МВС УРСР на українську мову. Згідно із цим наказом працівники міністерства повинні були її вивчати. Він особисто став розмовляти українською не лише на нарадах у своєму міністерстві, а й у ЦК КП України.

П. Мешик відновив нормальну роботу фактично розгромленого раніше за націоналізм Львівського державного університету.

На посаді міністра внутрішніх справ П. Мешику вдалося пробути всього три місяці, а багатьом його планам, які мали в цілому реформаторський характер, так і не судилося бути втіленими в життя (Греченко, 2021, с. 41).

27 червня 1953 р., наступного дня після арешту Л. Берії, П. Мешика затримали прибулі з Москви армійські офіцери. Його звинуватили в українському буржуазному націоналізмі, зраді Батьківщині, шкідництві, шпигунстві, організації антирадянської групи з метою захоплення влади.

23 грудня 1953 р. П. Мешика засудили до вищої міри покарання – розстрілу¹.

ВИСНОВКИ. Отже, попри те, що Павло Якович Мешик обіймав посаду міністра внутрішніх справ УРСР всього лише три місяці, йому вдалося зробити низку перспективних реформаторських кроків щодо поліпшення загальної діяльності міністерства, очищення його від малокомпетентних та одіозних чиновників. Проте не всі рішення в цій сфері були продуманими: на посаду начальників УМВС також призначалися особи, які вже скомпрометували себе в попередні роки. Дещо було зроблено у сфері відновлення законності та перегляду деяких сфальсифікованих кримінальних справ. Позитивно слід оцінити перехід міністра на спілкування українською мовою та його вимогу перевести діловодство в міністерстві на українську мову. Проте П. Мешик не був самостійною політичною фігурою. Він був ставлеником Л. Берії. В умовах СРСР інакше бути й не могло, республіканські лідери мали бути московською креатурою. Над ним також висів тягар співучасті у злочинах НКВС доби «Великого терору».

У пострадянський час П. Мешик не був повністю реабілітований, але йому змінили вирок, перекваліфікувавши його діяння, виключивши обвинувачення у зраді Батьківщині. 29 травня 2000 р. Військова колегія верховного суду рф перекваліфікувала склад злочину П. Мешика на перевищення влади та зловживання службовим становищем, що спричинило тяжкі наслідки, розстріл було замінено 25 роками ув'язнення без конфіскації майна, хоча яке вже це мало значення для нього особисто, реанімувати його вже було неможливо. Це мало лише певне історичне та правове значення, а також щось важило для його рідних.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бандурка О. М. Від генеральних секретарів до міністрів внутрішніх справ. Харків : Майдан, 2022. 544 с.
2. Веденєєв Д., Шаповал Ю. Чи був Лаврентій Берія українським націоналістом? // ZN,UA : сайт. 06.07.2001. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/chi_buv_lavrentiy_beriya_ukrayinskim_natsionalistom.html (дата звернення: 10.01.2024).
3. Ворожко В. П. Становлення та розвиток системи захисту державних секретів у радянській Україні (1919–1954 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2015. 232 с.
4. Вронська Т. В. Мешик Павло Якович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2009. Т. 6: Ла–Мі. С. 631.
5. Герус М. М. Кримінальне судочинство в УРСР у післявоєнний період (1945–1958 рр.): історико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2021. 272 с.
6. Греченко В. А. 1941 рік (довоєнне півріччя): зміни в структурі НКВС УРСР. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2018. Вип. 3 (82). С. 9–19. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2018.3.01>.

¹ Спеціальне засідання ВР СРСР розглянуло справу колишніх керівників держбезпеки Л. Берія і його поплічників. *Радянська Україна*. 1953. 24 груд.

7. Греченко В. А. 1953-й рік в історії міліції Української РСР. *Світ Кліо*. 2021. № 2 (1). С. 36–47.
8. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : наук. вид. / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, В. О. Криволапчук та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова ; МВС України ; Держ. н.-д. ін-т МВС України. Київ ; Харків : Мачулін, 2016. Київ, 2016. Т. 6: Міністерство внутрішніх справ – Міністерство охорони громадського порядку Радянської України в період дедалізації та подальших реорганізацій (5 березня 1953 р. – грудень 1968 р.). 986 с.
9. Окіпнюк В. Т. Радянські органи державної безпеки в Україні в період панування тоталітарного режиму (1929–1953 рр.) : монографія. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 416 с.
10. Попик В. А. Під софитами спецслужб : худож.-док. зб. Київ : Вид-во Європ. ун-ту фін., інформ. систем, менеджм. і бізнесу, 2000. 406 с.
11. Пристайко О. В. НКВС–МВС УРСР (1934–1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 272 с.
12. Саблук С. А. Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922–1960 рр. : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 476 с.
13. Чисніков В. Керівники органів державної безпеки радянської України (1918–1953 рр.). *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2000. № 2/4. С. 362–373.
14. Чисніков В. М. Мешик Павло Якович // Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2001. Т. 3. 792 с.
15. Ярмиш О. Н., Греченко В. А. Використання МВС УРСР агентури для контролю над академічною історичною наукою в радянській Україні (1953 р.). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. Вип. 2 (97). С. 15–24. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.2.01>.

Надійшла до редакції: 13.01.2024

Прийнята до опублікування: 19.03.2024

REFERENCES

1. Bandurka, O. M. (2022). *From general secretaries to Ministers of Internal Affairs*. Maidan.
2. Chysnikov, V. (2000). Heads of state security agencies of Soviet Ukraine (1918–1953). *From the archives of the VUCHK–HPU–NKVD–KGB*, 2/4, 362–373.
3. Chysnikov, V. M. (2001). Pavlo Yakovych Meshyk. In Yu. S. Shemshuchenko et al. (Eds.), *Law encyclopedia* (Vol. 3). Ukrainian Encyclopedia.
4. Grechenko, V. A. (2018). 1941 (pre-war half-year period): changes in the NKVD structure of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 3(82), 9–19. <https://doi.org/10.32631/v.2018.3.01>.
5. Grechenko, V. A. (2021). 1953 in the history of the militia of the Ukrainian SSR. *Clio World*, 2(1), 36–47.
6. Herus, M. M. (2021). *Criminal justice in the Ukrainian SSR in the post-war period (1945–1958): historical and legal research* [Doctoral dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs].
7. Okipniuk, V. T. (2019). *Soviet state security agencies in Ukraine during the period of totalitarian regime (1929–1953)*. OLDI-PLUS.
8. Popyk, V. A. (2000). *Under the soffits of special services*. European University of Finance, Information Systems, Management and Business Publishing House.
9. Prystaiko, O. V. (2021). *NKVD-MIA of the UkrSSR (1934–1954): structural construction and functions (historical and legal research)* [Doctoral dissertation, Kyiv National Academy of Internal Affairs].
10. Sabluk, S. A. (2017). *Criminal and legal control of crime in Ukraine in 1922–1960* [Doctoral dissertation, National Academy of Internal Affairs].
11. Verbenskyi, M. H., Yarmysh, O. N., Kryvolapchuk, V. O et al. (2016). *Ministry of Internal Affairs of Ukraine: events, managers, documents and materials (1917–2017)* (A. B. Avakov, Ed.) (Vol. 6). Machulin.
12. Viedienieiev, D., & Shapoval, Yu. (2001, July 7). *Was Lavrentiy Beria a Ukrainian nationalist?* ZN.UA. https://zn.ua/ukr/SOCIUM/chi_buv_lavrentiy_beriya_ukrayinskim_natsionalistom.html.
13. Vorozhko, V. P. (2015). *Formation and development of the system of protection of state secrets in Soviet Ukraine (1919–1954)* [Candidate dissertation, Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University].
14. Vronska, T. V. (2009). Meshyk Pavlo Yakovych. In V. A. Smolii et al. (Eds.), *Encyclopedia of the history of Ukraine* (Vol. 6). Scientific thought.
15. Yarmysh, O. N., & Grechenko, V. A. (2022). The use of agencies by the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian SSR to control academic historical science in Soviet Ukraine (1953). *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 2(97), 15–24. <https://doi.org/10.32631/v.2022.2.01>.

Received the editorial office: 13 January 2024

Accepted for publication: 19 March 2024

VOLODYMYR ANATOLIIOVYCH GRECHENKO,

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Honored Education Worker of Ukraine,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Social and Humanitarian Disciplines;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com*

**ACTIVITIES OF THE MINISTER OF INTERNAL AFFAIRS OF THE UKRAINIAN SSR
PAVLO YAKOVLEVYCH MESHYK (1953)**

The article examines the insufficiently studied in historical and legal science issue of the activities of such a controversial political figure of the first post-Stalin months of 1953 as Pavlo Yakovlevych Meshyk. It is emphasised that he, having a university degree (which was rare for NKVD personnel in those years) and significant organisational skills, made a successful career in the central apparatus of the People's Commissariat in the late 1930s. This was also due to the patronage of P. Meshyk by L. Beria. P. Meshyk was directly involved in Stalin's repressions. In 1941, at the age of 30, he first became People's Commissar for State Security of the Ukrainian SSR. In 1943, he was promoted to the rank of Lieutenant General. From 1945 until March 1953, he worked on the implementation of the Soviet nuclear project. He was awarded the Order of Lenin (1949) for his active participation in the implementation of the nuclear programme, and later even received the Stalin Prize in Science and Technology (1951). In March 1953, he was appointed Minister of Internal Affairs of the Republic, where he pursued a policy of strengthening the rule of law in the activities of the state security agencies and purging them of the most odious and incompetent employees. At the same time, a policy was implemented to rid the state security agencies of their dependence on the influence of the Communist Party. At the same time, P. Meshyk came into conflict with some party officials, including the then leader of the republic, the first secretary of the Central Committee of the CP(B)U, L. Melnikov. As a result, L. Melnikov was dismissed. P. Meshyk also took some measures to "root" the leadership of the Ministry of Internal Affairs, translated the ministry's office work into Ukrainian, eased some of the Soviet government's repressive policies towards the Ukrainian national liberation movement, actually restored the normal operation of Lviv State University, and improved contacts with Western Ukrainian intellectuals. These were positive aspects of the minister's activities that can be assessed as attempts at reform. However, P. Meshyk stayed in the post of Minister of the Interior for only three months. In June 1953, he was arrested and later convicted on charges of treason and conspiracy to seize power, and in December of the same year, Meshyk was shot dead. He was partially rehabilitated in 2000.

Key words: *Ukraine, 1953, Ministry of Internal Affairs, P. Y. Meshyk, militia, changes in the activities of the Ministry of Internal Affairs.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Греченко В. А. Діяльність міністра внутрішніх справ Української РСР Павла Яковича Мешика (1953). *Право і безпека*. 2024. № 1 (92). С. 66–77. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.06>.

Citation (APA): Grechenko, V. A. (2024). Activities of the Minister of Internal Affairs of the Ukrainian SSR Pavlo Yakovlevych Meshyk (1953). *Law and Safety*, 1(92), 66–77. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.06>.